

Argumentatie

Inleiding in het analyseren,
beoordelen en houden
van betogen

Noordhoff

F.H. van Eemeren & A.F. Snoeck Henkemans

6^e druk

Argumentatie

Standpunt

Een wiel, dat draait. Ik niet, ik
stuntel op twee benen en noem
dat Lopen, Gaan. Sta ik toevallig
stil, dan heet dat het standpunt
dat ik inneem.

— J.A. Emmens, Autobiografisch woordenboek

Argumentatie

**Inleiding in het
analyseren, beoordelen
en houden van betogen**

Frans van Eemeren

Francisca Snoeck Henkemans

Zesde herziene druk

Noordhoff Groningen/Utrecht

Ontwerp omslag: G2K Creative Agency (Groningen-Amsterdam)

Omslagillustratie: G2K Creative Agency (Groningen-Amsterdam)

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff bv, Afdeling Hoger onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen
of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontlenen.

0 / 21

© 2021 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, The Netherlands

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsenauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN (ebook) 978-90-01-75135-7

ISBN 978-90-01-75134-0

NUR 810

Woord vooraf bij de zesde druk

Argumentatie is een inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van mondelinge en schriftelijke betogen. De 'pragma-dialectische' argumentatieleer die hier wordt uiteengezet, is in de afgelopen decennia ontwikkeld aan de Universiteit van Amsterdam. In deze benadering wordt ervan uitgegaan dat argumentatie erop gericht is een verschil van mening op een redelijke manier tot een oplossing te brengen.

In *Argumentatie* wordt argumentatie in de context geplaatst van een expliciete of impliciete discussie tussen twee partijen die een verschillende positie innemen in een verschil van mening. Er wordt aandacht besteed aan het identificeren van meningsverschillen, het expliciteren van 'verzwegen' argumenten en standpunten, het analyseren van de argumentatiestructuur van een betoog, het determineren van de argumentatieschema's die ten grondslag liggen aan de verschillende typen argumentatie die in het betoog worden gebruikt, het beoordelen van de deugdelijkheid van argumentatie en het herkennen van verschillende soorten drogredenen die in een betoog of discussie kunnen voorkomen. Tevens wordt ingegaan op het 'strategisch manoeuvreren' dat in de verschillende soorten argumentatieve praktijken plaatsvindt en op de specifieke vereisten waar in schriftelijke en mondelinge betogen rekening mee moet worden gehouden. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met enkele verwijzingen naar achtergrondliteratuur. De oefeningen die aan het eind van het boek zijn opgenomen, stellen de lezer in staat om zich de inzichten die in de verschillende hoofdstukken naar voren zijn gebracht actief eigen te maken en in de praktijk te brengen.

Argumentatie is de opvolger van de leerboeken *Het analyseren van een betoog*, *Drogredenen* en *Argumenteren* van F.H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruiger. Met behulp van het constructieve commentaar dat wij zowel van collega's als van cursisten en studenten op de vijfde druk van *Argumentatie* hebben ontvangen, hebben wij opnieuw een aantal verbeteringen kunnen aanbrengen in de manier waarop de inzichten betreffende het analyseren, beoordelen en houden van betogen gepresenteerd worden. In deze zesde druk, die we met zijn tweeën hebben voorbereid, is niet alleen de uitleg hier en daar sterk veranderd, maar er zijn ook twee hoofdstukken over het houden van schriftelijke en mondelinge betogen toegevoegd. Daarnaast is een aantal oefeningen en opdrachten geactualiseerd en zijn er diverse extra oefeningen en opdrachtteksten bijgekomen. Ook hebben we de begrippenlijst en de andere overzichten aan het eind van het boek volledig bijgewerkt.

Wij danken iedereen die ons bij de verbetering van dit boek geholpen heeft.

Amsterdam, juni 2020

Frans van Eemeren en Francisca Snoeck Henkemans

Inhoud

Inleiding 10

1 Standpunten en verschillen van mening 13

- 1.1 Expliciete en impliciete verschillen van mening 14
- 1.2 Positieve en negatieve standpunten 14
- 1.3 Standpunten en uitingen van twijfel 15
- 1.4 Typen verschillen van mening 17
- 1.5 Hoofdverschillen en subverschillen 18
- 1.6 De presentatie van standpunten en van twijfel 19
 - [Samenvatting 22](#)
 - [Achtergrondliteratuur 23](#)

2 Argumenteren en discussiëren 25

- 2.1 Oplossen van een verschil van mening 26
- 2.2 Discussiefasen in argumentatieve discussies 26
- 2.3 Analyseren met het ideaalmodel van een kritische discussie 27
- 2.4 Het betoog als onderdeel van een impliciete discussie 30
 - [Samenvatting 32](#)
 - [Achtergrondliteratuur 33](#)

3 De presentatie van argumentatie 35

- 3.1 De identificatie van standpunten 36
- 3.2 Indicatoren van argumentatie 37
- 3.3 Aanwijzingen in de context 38
- 3.4 Andere hulpmiddelen bij het interpreteren 39
- 3.5 Het verschil tussen argumentatie en een verklaring, toelichting of uitleg 40
- 3.6 Een maximaal argumentatieve interpretatie 41
 - [Samenvatting 43](#)
 - [Achtergrondliteratuur 44](#)

4 Verzwegen standpunten en verzwegen argumenten 47

- 4.1 Verzwegen onderdelen van het betoog 48
- 4.2 Algemene spelregels voor communicatie 49
- 4.3 Specificatie van de spelregels als correctheidsvoorwaarden 50
- 4.4 Overtredingen van de spelregels 51
- 4.5 Varianten van indirectheid 52
- 4.6 Expliciteren van verzwegen standpunten 53
- 4.7 Expliciteren van verzwegen argumenten 54
- 4.8 Verzwegen argumenten in een welbepaalde context 56
 - [Samenvatting 57](#)
 - [Achtergrondliteratuur 58](#)

- 5 De argumentatiestructuur van het betoeg 61**
 - 5.1 Enkelvoudige argumentatie 62
 - 5.2 Combinaties van enkelvoudige argumentaties 62
 - 5.3 Meervoudige, nevenschikkende en onderschikkende argumentatie 65
 - 5.4 Notatie en schematische afbeelding van de argumentatiestructuur 66
 - 5.5 De presentatie van complexe argumentatie 70
 - 5.6 Een maximaal argumentatieve analyse 71
 - 5.7 Verzwegen argumenten en de analyse van complexe argumentatie 73
 - 5.8 Het maken van een analytisch overzicht 75
 - [Samenvatting 77](#)
 - [Achtergrondliteratuur 78](#)

- 6 De deugdelijkheid van argumentatie 81**
 - 6.1 Aanvaardbaarheid, geldigheid en deugdelijkheid 82
 - 6.2 Argumentatieschema's van verschillende argumentatietypen 84
 - 6.3 Argumentatie gebaseerd op een kentekenrelatie 86
 - 6.4 Argumentatie gebaseerd op een vergelijkingsrelatie 88
 - 6.5 Argumentatie gebaseerd op een causale relatie 91
 - [Samenvatting 94](#)
 - [Achtergrondliteratuur 95](#)

- 7 Regels voor het voeren van een redelijke discussie 1-5 97**
 - 7.1 Drogredenen als overtredingen van discussieregels 98
 - 7.2 De vrijheidsregel 99
 - 7.3 De verdedigingsplichtregel 103
 - 7.4 De standpuntregel 106
 - 7.5 De relevantieregel 109
 - 7.6 De verzwegen-argumentregel 111
 - [Samenvatting 113](#)
 - [Achtergrondliteratuur 114](#)

- 8 Regels voor het voeren van een redelijke discussie 6-10 117**
 - 8.1 Een voldoende verdediging van een standpunt 118
 - 8.2 De uitgangspuntregel 118
 - 8.3 De geldigheidsregel 121
 - 8.4 De argumentatieschemaregel 122
 - 8.5 De afsluitingsregel 125
 - 8.6 De taalgebruiksregel 127
 - [Samenvatting 131](#)
 - [Achtergrondliteratuur 132](#)

- 9 Strategisch manoeuvreren 135**
 - 9.1 Het combineren van redelijkheid en effectiviteit 136
 - 9.2 Een dialectisch en een retorisch perspectief 136
 - 9.3 Drie aspecten van strategisch manoeuvreren 138
 - 9.4 Argumentatieve strategieën in betogen en discussies 140
 - 9.5 Drogredenen als ontsparingen van strategisch manoeuvreren 143
 - [Samenvatting 146](#)
 - [Achtergrondliteratuur 147](#)

10	Strategisch manoeuvreren in verschillende communicatieve activiteitstypen	149
10.1	Communicatieve activiteitstypen	150
10.2	Argumentatieve karakterisering van een communicatief activiteitstype	151
10.3	Institutionele voorwaarden bij het strategisch manoeuvreren	154
10.4	Contextueel bepaalde specificatie van kritische vragen	156
	Samenvatting	158
	Achtergrondliteratuur	159
11	Schriftelijke betogen	161
11.1	Redelijkheid en effectiviteit als basisvoorwaarden	162
11.2	Het analytisch overzicht als hulpmiddel bij het (her)schrijven	163
11.3	Een neutrale en een geëngageerde argumentatieve stijl	165
11.4	Het bewaken van de redelijkheid	168
11.5	Het bevorderen van de effectiviteit	173
	Samenvatting	181
	Achtergrondliteratuur	182
12	Mondelinge betogen en discussies	185
12.1	Twee vormen van mondelinge argumentatieve gedachtewisseling	186
12.2	De voorbereiding van een mondeling betoog	187
12.3	Het houden van een mondeling betoog	190
12.4	De voorbereiding op een discussie	191
12.5	Deelnemen aan een discussie	193
	Samenvatting	196
	Achtergrondliteratuur	197
	Oefeningen per hoofdstuk	199
	Controlerende toets	271
	Antwoorden bij de controlerende toets	275
	Begrippenlijst	278
	Overzicht van discussieregels en drogredenen	283
	Literatuur over argumentatie	287
	Over de auteurs	290
	Illustratieverantwoording	291
	Register	292

Inleiding

Dit boek gaat over het gebruik van argumentatie als middel om verschillen van mening op te lossen. Verschillen van mening doen zich zowel voortdurend voor in persoonlijke contacten met anderen als in functionele contacten in werksituaties en in diverse soorten min of meer geconventionaliseerde maatschappelijke activiteiten. Soms gaan ze over iets belangrijks, soms over zaken van minder belang. Ze kunnen bijvoorbeeld mondeling tot uiting komen in een gesprek, een publiek debat of een toespraak, maar ook schriftelijk in een artikel, een essay of een ingezonden brief.

In al deze en andere gevallen is het naar voren brengen van argumentatie een poging om een verschil van mening op een redelijke manier uit de wereld te helpen. Het naar voren brengen van argumentatie om een standpunt te verdedigen betekent altijd dat er, zij het niet altijd expliciet, een discussie wordt aangegaan met iemand die het niet met dat standpunt eens is. Argumentatie is een grotendeels verbale activiteit, die zowel mondeling kan worden uitgevoerd als schriftelijk. Het is tevens een sociale activiteit: wie argumenteert, richt zich per definitie tot iemand anders. Argumentatie is ook een rationele activiteit, die erop gericht is een standpunt aanvaardbaar te maken voor iemand die zich opstelt als een redelijke beoordelaar. Door in de argumentatie een constellatie van proposities naar voren te brengen die het standpunt dat ter discussie staat moet rechtvaardigen, probeert de spreker of schrijver deze redelijke beoordelaar van de aanvaardbaarheid van het standpunt te overtuigen. In de volgende definitie worden de onderscheiden kenmerken van argumentatie op een beknopte manier samengebracht:

Argumentatie is (het resultaat van) een verbale, sociale en rationele activiteit die erop gericht is een redelijke beoordelaar te overtuigen van de aanvaardbaarheid van een standpunt door een constellatie van proposities naar voren te brengen die ter rechtvaardiging van dat standpunt dient.

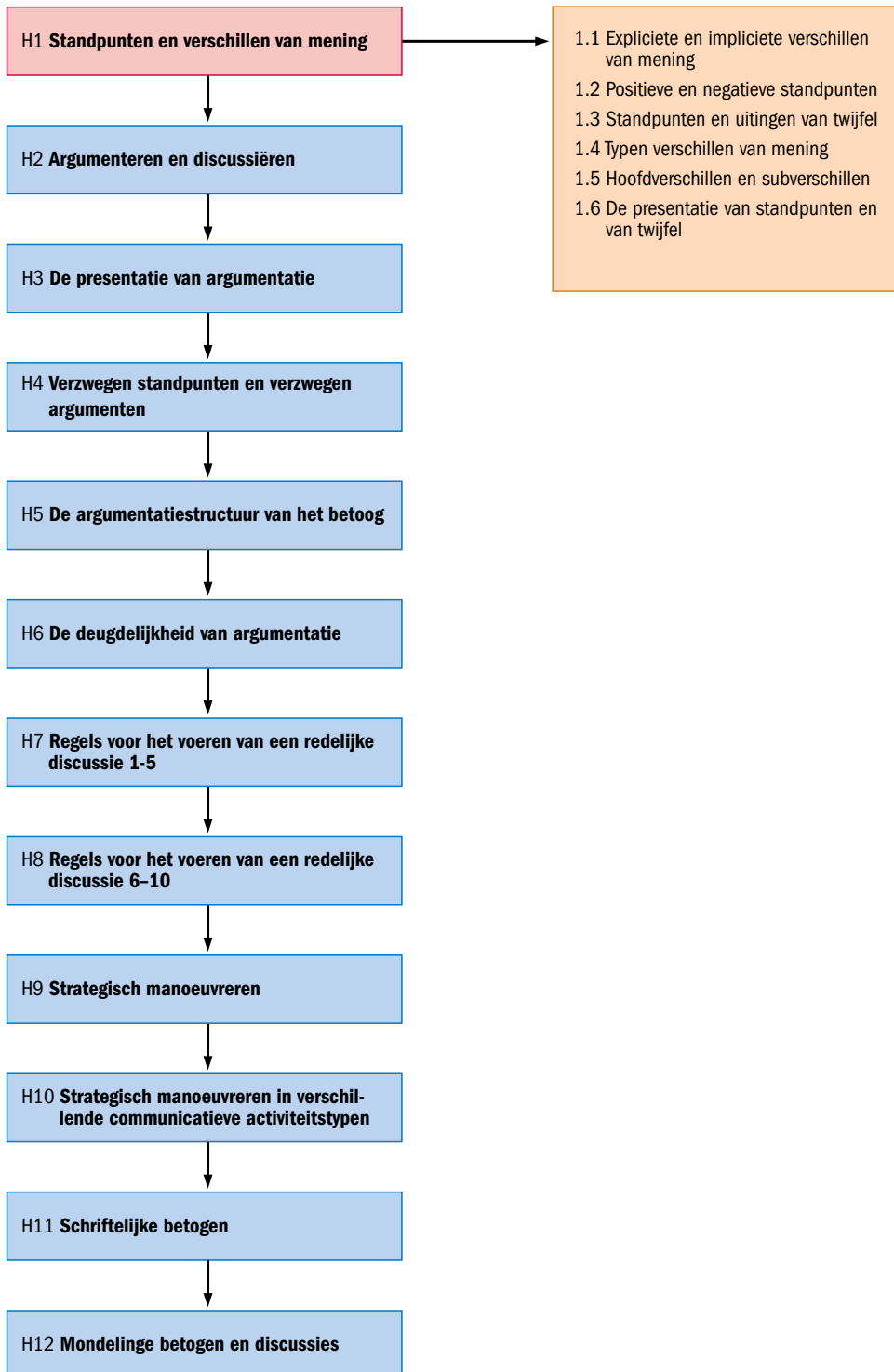
De term *argumentatie* verwijst in deze definitie niet alleen naar het proces van argumentatie als activiteit, maar ook naar het argumentatieve product dat daarvan het resultaat is. Anders dan in de logica gewoonlijk met redeneringen gebeurt, wordt argumentatie in de argumentatieleer niet alleen bekeken als het product van een rationeel redeneerproces, maar ook als een onderdeel van het communicatie- en interactieproces waarin argumentatie in de praktijk naar voren wordt gebracht. Daarom komen er in de argumentatieleer een aantal 'pragmatische' vragen aangaande de verbale, situationele en institutionele context aan de orde die in de logica over het algemeen buiten beschouwing blijven: hoe is de argumentatie precies verwoord? Tot wie is de argumentatie gericht? In wat voor situatie wordt de argumentatie naar voren gebracht? Tegen welke institutioneel geconventio-

naliseerde achtergrond speelt het argumentatieve proces zich af? In de argumentatieleer wordt rekening gehouden met alle factoren die van invloed zijn op de redelijkheid en de effectiviteit van argumentatie. Wie argumenteert maakt altijd – zij het veelal impliciet – aanspraak op redelijkheid. Maar dit betekent uiteraard niet dat elke argumentatie die naar voren wordt gebracht ook werkelijk redelijk is. In de praktijk blijkt er met de argumentatie van alles mis te kunnen zijn, net als met de andere zetten die in het argumentatieve proces gedaan worden. Met behulp van de argumentatieleer kan worden nagegaan in hoeverre de verschillende argumentatieve zetten voldoen aan de deugdelijkheidscriteria die in een redelijke discussie in acht dienen te worden genomen. Naast een *descriptieve dimensie*, waarin de nauwe verbinding met de argumentatieve werkelijkheid tot uitdrukking komt, heeft de argumentatieleer namelijk ook een *normatieve dimensie*. In de methode voor het analyseren, beoordelen en houden van betogen die in dit boek wordt gepresenteerd, zijn deze twee dimensies op een systematische manier met elkaar geïntegreerd.

De didactische aanpak die in dit boek wordt gevolgd, houdt in dat geprobeerd wordt om stap voor stap de inzichten bij te brengen die nodig zijn om de verschillende taken die bij het analyseren, beoordelen en houden van een betoog moeten worden uitgevoerd goed te kunnen verrichten en zelf verder te kunnen reflecteren op de problemen die zich hierbij voordoen. Daarbij wordt ook inzicht verschaft in de rol die strategisch manoeuvreren in de verschillende soorten argumentatieve praktijken speelt bij het streven om tegelijkertijd effectief en redelijk te zijn. De stof van elk hoofdstuk wordt na het betreffende hoofdstuk nog eens kort samengevat. Ook worden er verwijzingen gegeven naar literatuur die de theoretische achtergrond vormt van het besprokene en naar andere relevante literatuur. Na het laatste hoofdstuk zijn er oefeningen en opdrachten opgenomen waarmee de lezer zich de behandelde leerstof verder eigen kan maken. Achterin het boek is niet alleen een gedetailleerd register opgenomen, maar ook een begrippenlijst, een overzicht van de behandelde discussieregels en drogredenen en een algemene literatuurlijst. Ook is daar een controlerende toets te vinden met de bijbehorende antwoorden.

Bij dit boek hoort een website (www.argumentatie.noordhoff.nl) met extra oefeningen en aanvullend materiaal. Voor de docenten zijn de antwoorden op de vragen uit de oefeningen beschikbaar op de website. De site bevat ook adviezen voor de behandeling van de stof, extra oefeningen en voorbeelden van tentamens. Voor studenten is er extra oefenmateriaal voorhanden.

1

Standpunten en verschillen van mening

- 1.1 **Expliciete en impliciete verschillen van mening**
- 1.2 **Positieve en negatieve standpunten**
- 1.3 **Standpunten en uitingen van twijfel**
- 1.4 **Typen verschillen van mening**
- 1.5 **Hoofdverschillen en subverschillen**
- 1.6 **De presentatie van standpunten en van twijfel**

De analyse van een betoog of discussie begint met het identificeren van het verschil van mening waar het betoog of de discussie om draait. Om van een verschil van mening te kunnen spreken, moet er altijd iemand zijn die een standpunt inneemt en iemand die op zijn minst twijfelt of dit standpunt aanvaardbaar is. In dit hoofdstuk worden eerst de begrippen standpunt en uiting van twijfel besproken en daarna de verschillende soorten meningsverschillen die aanleiding kunnen geven tot een betoog of discussie. Omdat standpunten en uitingen van twijfel de bouwstenen vormen van verschillen van mening, wordt dit hoofdstuk afgesloten met een overzicht van woorden en uitdrukkingen die een aanwijzing kunnen zijn dat er sprake is van een standpunt of van twijfel.

1.1 Expliciete en impliciete verschillen van mening

Mensen verschillen nogal eens van mening. Dat is niets bijzonders. Wel is het in veel situaties ongebruikelijk dat ze het laten bij de constatering dat ze van mening verschillen. Vaak kan dat ook niet, of is het in elk geval niet verstandig. Dan moet er geprobeerd worden om het verschil van mening tot een oplossing te brengen.

Er is sprake van een verschil van mening, zodra er een standpunt is dat niet door iedereen volledig gedeeld wordt. Dit is al het geval als iemand een standpunt naar voren heeft gebracht en een ander er niet meteen van overtuigd is dat dit standpunt aanvaardbaar is, maar daarover twijfelt. Die ander hoeft dan nog niet eens het tegengestelde standpunt in te nemen:

Paula: 'Volgens mij zouden ze in het onderwijs veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten besteden.'

Anton: 'Ik weet het niet, ik heb er eigenlijk nooit zo over nagedacht.'

Bij een verschil van mening zijn altijd twee partijen betrokken. De ene partij verkondigt een standpunt en de andere trekt het in twijfel. Of gaat, zoals in de praktijk heel gewoon is, nog een stapje verder en verwerpt het standpunt:

Paula: 'Volgens mij zouden ze in het onderwijs veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten besteden.'

Peter: 'Wat een onzin, daar wordt al meer dan genoeg aandacht aan besteed.'

In dit voorbeeld is het verschil van mening expliciet: zowel het standpunt als de kritiek daarop wordt uitdrukkelijk onder woorden gebracht. Maar zo hoeft het niet altijd te gaan. Vaak blijft het verschil van mening impliciet. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer maar een van beide partijen aan het woord komt, zoals in veel schriftelijke communicatie. De twijfel van de andere partij wordt dan als het ware voorondersteld:

Paula: 'In het onderwijs zou veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten worden besteed, want met de schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid van studenten is het slecht gesteld. Bovendien besteden wij in verhouding tot het buitenland belachelijk weinig tijd aan dergelijke vaardigheden.'

Dat Paula ervan uitgaat dat haar standpunt niet meteen door iedereen wordt aanvaard, blijkt uit het feit dat ze er argumenten voor geeft. Het is natuurlijk mogelijk dat dit een onjuiste vooronderstelling is van Paula en dat er helemaal geen verschil van mening bestaat tussen haar en de lezer. Dan zijn die argumenten overbodig.

1.2 Positieve en negatieve standpunten

Bij een verschil van mening worden er twee verschillende posities ingenomen over een bepaalde kwestie. De kwestie die de inzet vormt van het verschil van mening kan verwoord worden in de vorm van een *propositie*. Een propositie kan naar voren worden gebracht in een feitelijke constatering ('Het bioscoopbezoek is dit jaar met drie procent afgenomen'), maar ook

bijvoorbeeld in een voorspelling ('Een goede beheersing van het Engels zal bij sollicitaties een steeds belangrijker eis worden'), een oordeel ('Amsterdam is de schoonste stad van Europa') of een aanbeveling ('Je moet op wijnvlekken meteen zout strooien').

De positie die in een standpunt tegenover een propositie wordt ingenomen kan positief, negatief of neutraal zijn en deze positie bepaalt of er sprake is van een positief standpunt, een negatief standpunt of van een houding die geen standpunt is (ook wel aangeduid als een 'nul'-standpunt).

Peter, Paula en Alied nemen ieder een verschillende positie in ten opzichte van de propositie dat homeopathie kwakzalverij is:

Peter: 'Volgens mij is homeopathie kwakzalverij.'

Paula: 'Volgens mij is homeopathie geen kwakzalverij.'

Alied: 'Ik weet niet of homeopathie wel of geen kwakzalverij is.'

In dit voorbeeld heeft Peter zich positief gebonden aan de propositie dat homeopathie kwakzalverij is; hij neemt een positief standpunt in ten opzichte van deze propositie. Paula, die vindt dat homeopathie geen kwakzalverij is, heeft zich negatief aan dezelfde propositie gebonden en neemt daarom een negatief standpunt in. Alied heeft zich op geen enkele manier aan de propositie gebonden; misschien weet ze nog niet zeker wat ze er precies van zal vinden. Zij twijfelt zowel aan het positieve als aan het negatieve standpunt en neemt dus (vooralsnog) een neutrale positie in, een 'nul'-standpunt.

Bij een verschil van mening is er altijd op zijn minst iemand die een positief of een negatief standpunt inneemt en iemand die twijfelt aan dit positieve of negatieve standpunt. Als de twijfelaar tegenover het positieve standpunt een negatief standpunt stelt of tegenover het negatieve standpunt een positief standpunt, dan wordt het verschil van mening al meteen ingewikkelder.

1.3 Standpunten en uitingen van twijfel

Omdat mensen overal een mening over kunnen hebben, kunnen ze standpunten hebben over de meest uiteenlopende proposities. Zo kan iemand vinden dat zijn vrouw beter geen permanent had kunnen nemen, maar kan hij ook het standpunt huldigen dat de schotkracht van een zaalhandballer vergroot wordt door met een extra lichte bal te trainen of van mening zijn dat fysiotherapie onder de basisverzekering hoort te vallen.

Of een propositie nu betrekking heeft op een betrekkelijk eenvoudige of juist op een bijzonder ingewikkelde materie, er kan altijd een standpunt over worden ingenomen:

- [1] Volgens mij was haar hoed groen.
- [2] Het is niet zo dat een Engelse mijl hetzelfde is als twee kilometer.
- [3] Ramsey Nasr is naar mijn mening onze beste dichter.
- [4] De Franse literatuur is niet zo boeiend.
- [5] Ik acht het uitgesloten dat de economische ideeën van Piketty tegenstrijdig zullen blijken te zijn.
- [6] De Engelse wals ligt haar beter dan de Weense.
- [7] Ik vind niet dat we nu opeens moeten gaan sparen.
- [8] Het is niet zo dat de kwantumtheorie bevestigd wordt door de relativiteitstheorie.

De proposities waarover standpunten worden ingenomen, kunnen niet alleen qua onderwerp behoorlijk variëren, maar ook qua reikwijdte. Een propositie kan op iedereen of op alle onderdelen van een geheel slaan, maar kan ook alleen op specifieke aspecten of individuen betrekking hebben. En ook de kracht waarmee over een propositie een standpunt naar voren wordt gebracht, kan variëren. Een stelling kan met volstreekte zekerheid geponeerd worden, maar een standpunt kan ook neerkomen op een voorzichtige veronderstelling. Er zijn bij standpunten over proposities dus diverse gradaties van kracht en reikwijdte:

- [9] Ik ben er zeker van dat alle mensen angst kennen.
- [10] Ik vermoed dat alle mensen angst kennen.
- [11] Het is waarschijnlijk dat zinkgebrek bij sommige mannen de seksuele ontwikkeling vertraagt.
- [12] Het is onwaarschijnlijk dat alle woorden vertaalbaar zijn.
- [13] Ik veronderstel dat ook intelligente mensen wel eens iets doms denken.
- [14] Je moet een rekenfout gemaakt hebben.
- [15] Het lijdt geen twijfel dat iedereen iemand nodig heeft.
- [16] Het lijdt geen twijfel dat sommigen het heel goed alleen af kunnen.

Een standpunt hoeft niet op slechts één propositie betrekking te hebben, maar kan ook op meer proposities tegelijk slaan. Die proposities houden dan in de regel wel nauw verband met elkaar. Soms komt dit verband tot uitdrukking doordat ze met behulp van verbindingswoorden zoals *en* en *maar* met elkaar verbonden worden en gezamenlijk in één zin zijn weergegeven:

- [17] Ik vind het onaanvaardbaar dat jij zonder mij iets te vragen mijn kamer binnendringt, boeken uit mijn kast haalt en die vervolgens ook nog aan iemand anders uitleent.
- [18] Mij lijkt dat het niet echt noodzakelijk is om bij elke maaltijd vitamine B-complex en C in pilvorm in te nemen, maar dat het voldoende is om eens per week of zelfs nog iets minder vaak de vitaminen A en D te nemen en alleen af en toe de vitaminen B-complex en C.

Bij een positief standpunt zijn het standpunt dat wordt ingenomen en de propositie waarop het standpunt betrekking heeft dikwijls niet goed van elkaar te onderscheiden ('Zussen zijn gezellig'). Ze worden in één uitspraak weergegeven en het positieve karakter van het standpunt wordt veelal niet nog eens apart benadrukt. Desgewenst kan dit natuurlijk wel gebeuren:

- [19] Mijn standpunt is dat het wel degelijk zo is dat mannen kleiner zijn dan vrouwen.
- [20] Net als Andree, vind ik dat christendom en doemdenken inderdaad onverenigbaar zijn.

De grens tussen een negatief standpunt en een uiting van twijfel is niet altijd even scherp te trekken. Een voorzichtig geformuleerd negatief standpunt kan aardig in de buurt komen van louter twijfel. Omgekeerd kan een uiting die op het eerste gezicht twijfel lijkt uit te drukken, bij nader inzien

toch een negatief standpunt blijken te zijn. Omdat mensen uit beleefdheid doorgaans liever niet zo duidelijk laten merken dat ze het ergens niet mee eens zijn, komt dit laatste zelfs geregeld voor. Er bestaat een duidelijke neiging om een negatief standpunt te presenteren als een uiting van twijfel:

Ik vraag me af of dat wel zo'n goed idee is.

Uitingen van twijfel mogen in allerlei opzichten nogal eens op negatieve standpunten lijken, het naar voren brengen van een negatief standpunt heeft wel heel andere consequenties. Iemand die in reactie op een positief standpunt een negatief standpunt naar voren brengt, heeft zich daarmee in principe verplicht om, als daar aanleiding toe is, dit tegengestelde standpunt te verdedigen, terwijl iemand die alleen maar van twijfel blijk heeft gegeven nergens aan gehouden kan worden. Bij het analyseren van een betoog of discussie moet daarom steeds zo zorgvuldig mogelijk worden nagegaan of iemand die aarzeling uitdrukt om een standpunt te aanvaarden alleen maar twijfelt of geacht mag worden een tegengesteld standpunt naar voren te hebben gebracht.

1.4 Typen verschillen van mening

Het eenvoudigste type verschil van mening bestaat uit een standpunt dat op een uiting van twijfel stuit – dit is de *basisvorm* van een verschil van mening. Aangezien het standpunt positief kan zijn maar ook negatief, zijn er van deze basisvorm twee varianten:

- [1] Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch.'
Alied: 'Dat weet ik eigenlijk nog zo net niet.'
- [2] Peter: 'Nederlandse mannen zijn romantisch.'
Alied: 'Is dat zo?'

Omdat een verschil van mening van de basisvorm betrekking heeft op slechts één propositie, heet het *enkelvoudig*. Omdat er ten opzichte van deze propositie niet meer dan één (positief of negatief) standpunt ingenomen (en in twijfel getrokken) wordt, heet een verschil van mening van de basisvorm ook *niet-gemengd*. Er is immers maar één partij die een verdedigingsplicht voor een standpunt op zich heeft genomen.

Naast niet-gemengd enkelvoudige verschillen van de basisvorm, zijn er ook *meervoudige* en *gemengde* verschillen van mening. En die kunnen op hun beurt weer op allerlei manieren gecombineerd zijn tot gemengd meervoudige verschillen van mening.

Bij een meervoudig verschil van mening wordt er ten opzichte van meer dan één propositie een standpunt ingenomen. Een meervoudig verschil van mening ontstaat bijvoorbeeld als iemand tegelijk een heleboel verschillende dingen of twee of drie met elkaar samenhangende dingen ter discussie stelt, bijvoorbeeld door in één keer over een hele serie zaken een mening uit te spreken of een standpunt te uiten over een ingewikkelde theorie of een plan dat uit diverse onderdelen bestaat. Zodra er zowel een standpunt als twijfel wordt geuit over meer proposities, is het verschil van mening meervoudig:

Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch, en ook niet spiritueel, maar ze zijn wel betrouwbaar.'

Alied: 'Dat weet ik allemaal niet zo precies hoor.'

Bij een gemengd verschil van mening worden er ten opzichte van dezelfde propositie tegengestelde standpunten ingenomen. De ene partij brengt een positief standpunt naar voren en de andere stelt daar een negatief standpunt tegenover – of omgekeerd. Dit houdt in dat er op een standpunt, in plaats van alleen met twijfel, met een tegengesteld standpunt wordt gereageerd:

Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch.'

Alied: 'Dat ben ik niet met je eens.'

Het naar voren brengen van een tegengesteld standpunt impliceert altijd dat er tegelijk ook twijfel wordt geuit aan het standpunt van de andere partij. Als dat andere standpunt al aanvaard werd, en er dus helemaal geen sprake is van twijfel, zou het immers geen zin hebben om een tegengesteld standpunt naar voren te brengen. Alle meer complexe verschillen van mening kunnen geanalyseerd worden als een combinatie van meningsverschillen van de basisvorm. Zo bestaat het volgende gemengd enkelvoudige verschil uit twee verschillen van mening van de basisvorm:

Peter: 'Jij reageert altijd veel te snel.'

Alied: 'Helemaal niet!'

Het eerste basisverschil wordt gevormd door Peters positieve standpunt ten opzichte van de propositie 'Alied reageert altijd veel te snel' en Alieds twijfel aan dit standpunt; het tweede basisverschil door Alieds negatieve standpunt ten opzichte van de propositie 'Alied reageert altijd veel te snel' en Peters twijfel aan dit standpunt.

Om duidelijk te maken hoe een verschil van mening precies in elkaar zit, moeten complexe verschillen van mening in de analyse altijd herleid worden tot specifieke combinaties van verschillen van mening van de basisvorm. Uitgaande van de verschillende combinatiemogelijkheden, kunnen er vier typen verschil van mening worden onderscheiden:

- 1 niet-gemengd enkelvoudige verschillen (de basisvorm)
- 2 gemengd enkelvoudige verschillen
- 3 niet-gemengd meervoudige verschillen
- 4 gemengd meervoudige verschillen

1.5 Hoofdverschillen en subverschillen

Bij het oplossen van een verschil van mening ontstaan vaak weer nieuwe geschilpunten doordat de argumentatie die ter verdediging van een standpunt wordt aangevoerd zelf ook weer op twijfel of tegenspraak stuit. Bij het identificeren van een verschil van mening moet daarom onderscheid gemaakt worden tussen het *hoofdverschil* en de eventuele *subverschillen* die tijdens de oplossing van het hoofdverschil zijn ontstaan. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende gesprek:

- Irma: 'Ober, volgens mij is deze soep bedorven.'
 Ober: 'Mevrouw, dat is onmogelijk.'
 Irma: 'Maar kijkt u dan, er drijft gewoon schimmel in.'
 Ober: 'Dat is geen schimmel, dat zijn stukjes broccoli.'
 Irma: 'Nou, ik heb nog nooit zulke vreemde broccoli gezien.'

Het hoofdverschil in dit gesprek heeft betrekking op de propositie 'Deze soep is bedorven' en is hier gemengd enkelvoudig. Tevens is er een (meervoudig gemengd) subverschil ontstaan over de proposities 'Er drijft schimmel in de soep' en 'Er drijven stukjes broccoli in de soep'.

In de praktijk komt het ook vaak voor dat het hoofdverschil niet in één keer, maar stap voor stap tot uitdrukking wordt gebracht, zodat pas geleidelijk aan duidelijk wordt waarover de discussianten nu eigenlijk precies van mening verschillen. Ook gebeurt het regelmatig dat tijdens het oplossingsproces hetzelfde standpunt later nog eens op een wat andere manier wordt herhaald. Als de nieuwe formulering nogal afwijkt van de oorspronkelijke, kan het op het eerste gezicht om een heel ander standpunt lijken te gaan. Hoewel het ook heel goed anders kan zijn, is het in de regel zo dat de nieuwe formulering eerder het standpunt waar het hoofdverschil om draait weergeeft dan de oorspronkelijke formulering:

- Peter: 'De Fransman is chauvinistisch. Ik bedoel: de meeste Fransen zijn dat. Ik zal aangeven waarom ik dat vind.'

1.6 De presentatie van standpunten en van twijfel

Er zijn een paar uitdrukkingen met behulp waarvan een standpunt uitdrukkelijk als zodanig kan worden gepresenteerd:

- [1] *Mijn standpunt is dat bij het testen van intelligentie het sociale milieu toch altijd een grote rol blijft spelen.*
- [2] *Wij zijn de mening toegedaan dat men op straat moet kunnen roken.*

Ook de volgende uitdrukkingen verwijzen duidelijk naar standpunten:

- [3] *Ik vind dat mannen en vrouwen elkaar zo veel mogelijk met rust moeten laten.*
- [4] *Mijns inziens was Maria Callas de laatste echte diva.*
- [5] *Volgens mij ligt Tilburg dichter bij Antwerpen dan bij Rotterdam.*
- [6] *Daarom leidt de economische convergentietheorie tot een onjuiste interpretatie van de evolutie in de wereldeconomie.*
- [7] *Ik kan niet anders dan concluderen dat Nederland culinair vol op koers ligt.*
- [8] *Dus moet de wervelkolom wel drie verschillende doelen dienen.*
- [9] *Ergo: het voorstel om alle beroepsaanduidingen te neutraliseren, is een vorm van verwerpelijke taaldwang.*

Soms verschaft de verbale presentatie alleen maar een sterke aanwijzing dat er van een standpunt sprake is:

- [10] *Kortom*, dat kan nooit het geval zijn.
- [11] *Het zit namelijk zo dat* Napoleon aan zijn broer een aardige zetbaas dacht te hebben.
- [12] *Ik meen te mogen stellen dat* zinnen in de lijdende vorm altijd moeilijker te begrijpen zijn dan in de bedrijvende.
- [13] *Het is dan ook niet zo dat* sport altijd gezond is.
- [14] *Waar we het over eens moeten zijn, is* dat niemand op zijn eigen houtje iets zal ondernemen.
- [15] In Nederland wordt *ten onrechte altijd gedacht dat* absurdistische toneelstukken op een loodzware manier gespeeld moeten worden.
- [16] *Het is onzin dat* Popper een positivist zou zijn.
- [17] *Het verdient aanbeveling om* een goede reisverzekering af te sluiten.
- [18] *Zoals ik het zie*, denkt hij alleen aan zichzelf.

En dan zijn er ook nog gevallen waarin het overdreven zou zijn om te zeggen dat de verbale presentatie aangeeft dat er een standpunt naar voren wordt gebracht, maar waarin wel sprake is van een vast patroon dat de interpretatie als standpunt vergemakkelijkt:

- [19] *Je moet* niet te veel ineens willen.
- [20] Alle archieven *zouden* openbaar moeten zijn.
- [21] Demagogie *dient* vermeden te worden.
- [22] *Met andere woorden:* natuurbeheer zou zich moeten beperken tot nietsdoen.
- [23] *Alles overwegend*, kun je er niet omheen dat de topsporters ook in Nederland druk aan het slikken zijn geslagen.
- [24] *Dat is* onvoldoende.
- [25] *Het feit dat je af en toe je rug voelt*, is een waarschuwing.
- [26] *Je mag* je nooit totaal aan iemand overleveren.

Dikwijls is er kennis van de context vereist om te kunnen uitmaken of een uitspraak inderdaad een standpunt is. Of er moet een beroep worden gedaan op achtergrondinformatie.

Twijfel is in de regel nog lastiger te herkennen dan een standpunt, doordat twijfel vaak impliciet blijft. Wel kan uit het feit dat iemand het nodig vindt een standpunt te verdedigen, worden afgeleid dat althans deze betrokkene aanneemt dat een ander daaraan twijfelt of zou kunnen twijfelen. Misschien omdat degene die het standpunt uitte de ander meende te zien fronsen of zich in de ander heeft proberen in te leven en op grond daarvan meent te mogen verwachten dat dit standpunt wel eens op twijfel zou kunnen stuiten.

Hoewel twijfel meestal niet expliciet wordt verwoord, zijn er wel uitdrukkingen die dikwijls gebruikt worden om twijfel aan te geven, zodat aan de aanwezigheid ervan een aanwijzing kan worden ontleend:

- [27] *Ik weet niet of* prins Alexander wel zo veel eerbied had voor zijn vader.
- [28] *Ik ben er niet helemaal zeker van of* je inderdaad het gas hebt uitgedaan.

- [29] *Zou het niet zo kunnen zijn dat* het ook een beetje aan haar heeft gelegen?
- [30] *Eigenlijk snap ik nog niet zo goed dat* die stellingen onverenigbaar zijn.
- [31] Ja, het is een beetje moeilijk, maar *misschien is het wel niet zo dat* dit het best gezamenlijk kan worden gedaan.
- [32] *Ik moet er nog eens over nadenken of ik vind dat* het in dat geval onverantwoord is om de hypotheek over te sluiten.

Samenvatting

-
- ▶ Een standpunt kan positief zijn of negatief en kan in beide gevallen aanleiding zijn tot een verschil van mening.
 - ▶ Van een verschil van mening is sprake als het standpunt van de één twijfel ontmoet bij de ander.
 - ▶ Als de ander niet alleen twijfelt aan de aanvaardbaarheid van een standpunt maar een tegengesteld standpunt inneemt, is het verschil van mening gemengd.
 - ▶ Als het verschil van mening op meer dan één propositie betrekking heeft, is het meervoudig.
 - ▶ Als het verschil van mening op maar één propositie betrekking heeft en er alleen sprake is van twijfel, heeft het verschil van mening de basisvorm: niet-gemengd enkelvoudig.
 - ▶ Bij het analyseren van een betoog of discussie moet eerst worden nagegaan wat het (hoofd)verschil is en hoe dat precies in elkaar zit. Daarna dienen eventuele subverschillen te worden geïdentificeerd.
 - ▶ Bij het identificeren van verschillen van mening moet van alle aanwijzingen gebruik worden gemaakt die hiervoor in de presentatie van standpunten en van twijfel te vinden zijn.
-

Achtergrondliteratuur

Op de verschillende soorten meningsverschillen wordt dieper ingegaan in Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication and fallacies: A pragma-dialectical perspective* (hoofdstuk 2). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. Ook worden in dit boek de theoretische achtergronden van de pragma-dialectische benadering uiteengezet.

Voor een vergelijking met andere benaderingen, zoals het 'Toulmin-model', de 'nieuwe retorica', 'informele logica en "kritisch denken"' en 'formele dialectiek', zie Eemeren, F.H. van (2018). *Argumentation theory: A pragma-dialectical perspective* (pp. 169-184). Cham, Switzerland: Springer. Gedetailleerde beschrijvingen van al deze benaderingen zijn te vinden in: Eemeren, F.H. van, Garssen, B., Krabbe, E.C.W., Snoeck Henkemans, A.F., Verheij, B. & Wagemans, J.H.M. (2014). *Handbook of argumentation theory*. Dordrecht/Heidelberg/New York/London: Springer.

Zie voor standpunten Houtlosser, P. (2001). Points of view. In: F.H. van Eemeren (Ed.), *Crucial concepts in argumentation theory* (hoofdstuk 2). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Aan aanwijzingen in de presentatie van standpunten en van twijfel wordt uitgebreid aandacht besteed in Eemeren, F.H. van, Houtlosser, P. & Snoeck Henkemans, A.F. (2005). *Argumentatieve indicatoren in het Nederlands: Een pragma-dialectische studie* (hoofdstuk 3). Amsterdam: Rozenberg.

Hoe de presentatie van het standpunt van invloed kan zijn op de overtuigingskracht van het betoog wordt besproken in O'Keefe, D.J. (1997). Standpoint explicitness and persuasive effect: A meta-analytic review of the effects of varying conclusion articulation in persuasive messages. *Argumentation and Advocacy*, 34(1), 1-13.